

Una estranya aparició. La qüestió inicial i l'inici de la qüestió socràtica al *Protàgoras* de Plató

ÀNGEL PASCUAL MARTÍN

Grup de Recerca EIDOS. Platonisme i Modernitat

Societat Catalana de Filosofia

Carrer del Carme 47

08001 Barcelona

daimon7@gmail.com

Document presentat: 20 de desembre de 2015

Acceptació: 20 de febrer de 2016

Resum: En les línies següents analitzem dramàticament la compareixença sobtada de Sòcrates a l'entrada en escena del *Protàgoras*, tal com vindria immediatament indicada per la qüestió inicial: «D'on apareixes, Sòcrates?» (309a1). El diàleg obre amb l'exclamació d'un personatge que, en adonar-se de l'adveniment socràtic, s'hi adreça amb certa incredulitat per preguntar-li per l'origen, els motius i les circumstàncies de la seva aparició. La curiositat i les sospites aixecades per l'estranyesa de l'ocasió reclamen l'aclariment i l'explicació de Sòcrates sobre els afers que l'ocupen a la ciutat; en altres paraules, Sòcrates es troba davant la necessitat de desfer-se de les males aparences i de presentar obertament el seu servei als seus conciutadans. Tot plegat, situat dramàticament sobre el 433 a. C., en el moment just en què Sòcrates començaria a concórrer la prometedora joventut d'Athenes, quan la ciutat forjada per Pèricles es troba en el seu esplendor, i a la vegada al llindar del seu declivi, adquireix una especial significació, i ens duu a llegir el *Protàgoras* com una retrospectiva dels inicis de la qüestió sobre la bondat de l'activitat de Sòcrates a la ciutat.

Paraules clau: Plató, *Protàgoras*, Sòcrates, escena inicial, primeres paraules.

A strange appearance: the opening issue and the socratic issue opened in Plato's Protagoras

Abstract: Along the following lines a dramatic analysis of the sudden appearance of Socrates at the opening of Plato's *Protagoras* is carried out starting from the initial question, the one with which the event is immediately indicated: «Where do you appear from, Socrates?» (309a1). The dialogue opens with the exclamation of an unknown character as a result of having noticed the advent of Socrates. Calling him, the character asks with some disbelief for the origin, the motivation and the circumstances of his appearance. The curiosity and the suspicion raised by the strangeness of the occasion require from Socrates a clarification and explanation about the affairs he is busy with in the city; in other words, it compels Socrates to get rid of the bad reputation he is starting to have and publicly present his service to his fellow citizens. The whole of it, set around 433 b. C., as soon as Socrates begins to get involved with the promising youth of Athens, when the periclean Athens was at its splendour but also at the threshold of its decline, takes a special meaning and leads us to read the *Protagoras* as a retrospective of the issue about the goodness of the activity of Socrates in the city.

Key words: Plato, *Protagoras*, Socrates, opening scene, first words.

1. Havent passat bona part del dia a casa de Càl·lias, conversant i escoltant a Protàgoras i a d'altres sofistes davant l'audiència d'un grapat de joves, Sòcrates coincidirà més tard a peu de carrer amb una colla d'atenesos. Davant la presència de Sòcrates, un d'ells s'hi adreça preguntant d'on és que els hi apareix, si no és clar que ve de rondar a la caça d'Alcibiades. Així comença el *Protàgoras*. A primera vista, l'escena amb la que obre dramàticament el nostre diàleg és anàloga a la d'altres obertures del *Corpus Platònic*. Altres obres fora del *Protàgoras*, només començar, també fan explícita la coincidència entre alguns dels personatges que protagonitzen el diàleg, com a motiu dramàtic que dona entrada a la conversa entre ells. Ho podem veure al *Menexen*, al *Fedre*, a l'*Eutifró*, al *Teages*, a l'*Alcibiades Menor*, al *Teetet*, a l'*Ió*, a l'*Hípias Major* o al *Sofista*¹. Comparant les unes amb les altres, però, notem que les coincidències representades en les primeres línies de cadascun, presenten variacions significatives pel que fa als personatges, a l'escena i a l'acció del diàleg, fins i tot, pel que fa a l'objecte de l'embrionària conversa. Així, hi ha encontres que es donen fortuïtament, i d'altres que són esperats o molt probables. N'hi ha que són sense voler i altres intencionats, acordats o, fins i tot, forçats. A vegades la trobada es dona després de molt de temps i altres seguida d'un encontre anterior entre els mateixos. Alguns cops els personatges es troben individualment, mentre d'altres ho fan en companyia de més gent. Els escenaris on es produeixen les trobades van de les immediacions d'una palestra o d'un pòrtic, a qualsevol lloc en mig de la via pública; i tan dins dels murs de la ciutat com fora. A vegades és Sòcrates qui mostra interès i iniciativa en la conversa, però d'altres és ell que és reclamat. Es dona també que no sempre uns i els altres tenen les mateixes intencions: a vegades es vol

1. Al *Menexen* (234a1) i al *Fedre* (227a1) presenciem d'entrada l'encontre imprevist dels protagonistes mentre transiten per la via pública d'Atenes. L'*Eutifró* (2a1-3), per la seva banda, comença amb la coincidència inesperada de Sòcrates amb el seu interlocutor a la vora del pòrtic del Basileu. Altres obertures, com les del *Teages* (121a1), l'*Alcibiades II* (138a1) o el *Teetet* (142a1-4) s'inicien amb l'adreça inicial d'una trobada que acaba de donar-se però que no és del tot fortuïta, car ha estat cercada per una de les parts. A l'*Ió* (530a1) i a l'*Hípias Major* (281a1-2), no podem dir amb seguretat si l'encontre és fortuït o cercat, ni tampoc si, com a l'*Hípias Menor* (363a1-5), ja feia estona que algun dels personatges es trobava rondant la presència de l'altre. I finalment, al *Sofista* (216a) el reencontre avui entre els protagonistes de la narració del *Teetet*, es produeix com a resultat del compromís del dia anterior. Això és pel que fa només a les coincidències que obren els diàlegs i que se'ns donen dramatitzades directament, en primera persona i en el present més immediat. És clar, en els diàlegs narrats també se'ns relaten sovint coincidències com a punt de partida d'alguns dels fets que se'ns donaran a conèixer amb la narració, com és el cas del *Parmènides* (126a1-3), *La república* (327b1-4), el *Convit* (172a1-5) o el *Lisis* (203a6-b1). De fet, la narració del *Lisis*, com veurem, s'inicia amb una escena la qual és, de totes les descrites, i pel que fa a l'acció i la situació, la que més s'ajusta a la del *Protàgoras* (vegeu-ne l'anàlisi detallada a Antoni BOSCH-VECIANA, *Amistat i Unitat en el Lisis de Plató. El Lisis com a narració d'una συνουσία dialògal socràtica*, Barcelona: Barcelonense d'Edicions, 2004, 238-239-256).

xafardejar, d'altres demanar consell o expressar preocupació, i d'altres es vol centrar l'atenció o gaudir de cert protagonisme entre els acompanyants. I així, podríem continuar amb les distincions.

Donada la gran possibilitat de variacions amb què se'ns presenten les coincidències que obren dramàticament alguns diàlegs, cal atendre aquests detalls, tractar de recompondre la situació particular i veure allò de singular que adopta la coincidència en cadascun d'ells que pugui ser rellevant per a l'esdevenir de la conversa i, en general, per a la figura dramàtica del diàleg. Això és el que tractarem de fer amb l'anàlisi de l'adreça inicial del *Protàgoras*. Hem de dir que no és un mètode gaire generalitzat, a l'hora d'estudiar el nostre diàleg o d'altres, el d'atendre a aquest tipus de distincions dramàtiques al detall i des de la primera paraula per tal d'afrontar-ne la seva comprensió². I encara resulta menys comú de fer-ho, amb l'exhaustivitat que ho farem, en les escenes introductòries als diàlegs, precisament quan aquestes són les

2. Entre els treballs dedicats exclusivament a aquesta escena volem destacar els de Theodor EBERT, «The role of the frame dialogue in Plato's *Protagoras*», a A. Havlicek and F. Karfik (eds.) *Plato's Protagoras. Proceedings of the third Symposium Platonicum Pragense*, Praga, 9-20, 2003 i Stefania NONVEL PIERI, «La caccia al bell'Alcibiade», a G. Casertano (ed.), *Il Protagora di Platone: struttura e problematiche*, Napoli, 2004, 7-38. Entre els que més atenció paren a l'hora d'interpretar aquesta escena com a part constitutiva del tot del diàleg vegeu: Hermann SAUPPE, *Plato. Protagoras*, traducció a cura de J. A. Towle, Boston & London: Ginn & Co, 1889 [1857]; Leo STRAUSS, *Plato's Protagoras: A course by Professor Leo Strauss*, Chicago: class audio transcript, 1965; Patrick COBY, *Socrates and the Sophistic Movement: A commentary on Plato's Protagoras*, Lewisburg: Bucknell University Press, 1987; Gustavo BUENO, «Análisis del *Protágoras* de Platón», a *Platón. Protágoras*, Oviedo: Pentalfa, 1980, 15-84; Andrea CAPRA, *Platone. Protagora*, Firenze: La nuova Italia, 2004; Bernd MANUWALD, *Platon. Protagoras*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006 i Laurence LAMPERT, *How Philosophy Became Socratic. A Study of Plato's Protagoras, Carmides and Republic*, Chicago: University of Chicago Press, 2013. No ens volem deixar tampoc aquells que han parat atenció a l'efecte de l'escena en l'estil de composició del diàleg i la seva relació amb el contingut: Jordi SALES, «Llei i Cultura (un exemple d'aporètica política)», a I. Roviró i J. Monserrat (eds.), *Col·loquis de Vic II: La llei*, Santa Eulàlia: Barcelonense d'Edicions, 1998, 135-149; William A. THOMSON, «Dramatic Frame and Philosophic Idea in Plato», *The American Journal of Philology*, 119/4, 1998, 577-598; Arlene W. SAXONHOUSE, «The Socratic Narrative: A Democratic Reading of Plato's Dialogues», a *Political Theory* 37(6), 2009, 728-753; Anne-Marie SCHULTZ, *Plato's Socrates as Narrator: A Philosophical Muse*, Lanham: Lexington, 2013. Fan bona mostra del tipus de treball que ens proposem sobre l'escena inicial els següents treballs del Grup de Recerca *Platonisme i Modernitat* sobre altres diàlegs platònics: Jordi SALES, *A la flama del vi. El Convit platònic, filosofia de la transmissió. Estudis sobre l'ensenyament platònic II*, Barcelona: Barcelonense d'Edicions, 1996; Josep MONSERRAT MOLAS, «L'accés a *El polític*», a J. Monserrat (ed.) *Hermenèutica i platonisme*, Barcelona: Barcelonense d'edicions, 2002, 167-183; Xavier IBÁÑEZ, «L'escena inicial del *Teetet*. El filtre megàric en la transmissió del diàleg», a J. Monserrat (ed.), *Hermenèutica i platonisme*, Barcelona: Barcelonense d'Edicions, 2002, 133-166; BOSCH-VECIANA, *op. cit.*; Bernat TORRES, *Raó, plaer i bona vida en el Fileb de Plató*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2012; Jonathan LAVILLA, *El lógos y la filosofía. Una re-lectura del Fedro*, Barcelona: tesi doctoral no publicada, Universitat de Barcelona, 2014.

primeres de rebre la consideració de tenir una funció merament retòrica, literària o compositiva, pel fet d'estar mancades d'arguments.

2. L'acció del *Protàgoras* s'inicia directament, sense mediació narrativa, amb la compareixença de Sòcrates. Així ho indiquen les primeres paraules del diàleg: «D'on apareixes, Sòcrates?» (309a1: Πόθεν, ὦ Σώκρατες, φαίνῃ;). L'expressió permet d'imaginar-nos el mateix personatge que la pronuncia —que, és clar, no és Sòcrates— allà mateix, i al mateix temps que presència la concurrència socràtica. Però a més d'imaginar-nos el que està passant en aquest mateix moment, això és l'apercebiment de la presència de Sòcrates al temps que aquesta es dona, l'expressió ens remet a una acció que ve d'abans. Abans que la conversa precipiti, abans que es verbalitzi la qüestió, el personatge que la iniciarà roman en algun lloc. Si de cop i volta adverteix la figura de Sòcrates a les seves immediacions, és perquè aquest, que abans no hi era, que era en un altre lloc, s'ha desplaçat fins a arribar on és ell, fins al punt de fer-se visible a ell i als qui l'acompanyen. Aquesta acció, aquest desplaçament socràtic, que és immediatament anterior al pronunciament inicial del diàleg, és el que ocasiona l'esdeveniment inaugural, la trobada. I el punt de partida o l'origen d'aquest desplaçament que durà a la trobada inicial és el que sembla ser l'objecte de la interrogació de l'interlocutor: «D'on apareixes, Sòcrates?». Anem a veure-ho.

La qüestió inicial del diàleg ve encapçalada per l'adverbi interrogatiu de lloc «Πόθεν». Majoritàriament venim a traduir-lo per la locució: «d'on», «de dónde», «d'où», «da dove», «from where / where... from», «woher»³... Certament, l'adverbi «Πόθεν» per ell sol però sobretot acompanyant els

3. Notem algunes de les traduccions que opten per aquesta possibilitat que són la majoria: «¿D'on surts, Sòcrates?» (Joan CREXELLS, *Plató. Diàlegs. II*, 2a. edició a cura de C. Riba, Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1932 [1924]; Carles MIRALLES et al., *Plató. Paideia: Protàgoras, de la República, de les Lleis*, Vic: Eumo, 1988), «¿De dónde sales, Sócrates?» (Julían VELARDE *Platón. Protagoras*, Oviedo: Pentalfa, 1980 i Carlos GARCÍA GUAL, *Platón. Diálogos. I*, Madrid: Editorial Gredos, 1981), «¿De dónde apareces, Sócrates?» (Ramón SERRANO & Mercedes DÍAZ DE CERIO, *Platón. Protagoras*, Madrid: CSIC, 2006), «D'où sorts tu, Socrate?» (Louis BODIN & Alfred CROISSET, *Platon. Oeuvres Complètes. III, 1^{re} partie: Protagoras*, cinquième édition revue et corrigée, Paris: Belles Lettres, 1955 [1923]), «D'où d'antre te voilà-t-il venu, Socrate?» (Léon ROBIN, *Platon. Oeuvres complètes, vol. I*, Paris: la Pléiade, 1950), «D'où viens-tu, Socrate?» (Frédéric ILDEFONSE, *Platon. Protagoras*, Paris: Flammarion, 1997), «Where do you come from, Socrates?» (Benjamin JOWETT, *The dialogues of Plato I*, 4a edició, Oxford: Clarendon, 1953 [1871]), «From where do you come?» (STRAUSS, *op. cit.*), «Where are you showing up from, Socrates?» (James A. ARIETI and Roger M. BARRUS, *Plato's Protagoras. Translation, Commentary and Appendices*, Lanham: Rowmann and Littlefield, 2010), «From where, Socrates, are you appearing?» (Laurence LAMPERT, *How Philosophy Became Socratic. A Study of Plato's Protagoras, Parmenides and Republic*, Chicago: University of Chicago Press, 2013), «Da dove sbuchi, Socrate?» (Giovanni REALE, *Platone. Protagora*, Milano: Bompiani, 2006 [2001]), «Da dove spunti, Socrate?» (Andrea CAPRA, *Platone. Protagora*, Firenze: La nuova Italia, 2004), «Woher erscheinst du uns, Sokrates?» (Friedrich SCHLEIERMACHER, *Platon*.

verbs que expressen moviment —com, en bona mesura ho és, el que acompanya en el *Protàgoras*, «φάινω» («aparèixer», «sortir a la llum», «sorgir») —, actua com un adverbi de lloc, i més concretament, de procedència o d'origen. Això és, en aquests casos, remet a grans trets al lloc original o al punt de partida a partir del qual es realitza una acció que implica un desplaçament, o al punt des del qual s'inicia un procés vers un determinat assoliment. D'aquesta manera, «Πόθεν» s'acostuma a emprar per referir-se al trajecte o desplaçament de la posició d'algú des d'algun lloc, però també s'arriba a fer servir per preguntar-se per una transformació o desenvolupament, sigui sofert per una persona, com per una cosa (com ara també el sofert per una opinió o una hipòtesi enmig d'una recerca⁴). Quan la interrogació és aplicada a l'acció de persones —com és també el cas de l'ocurrència del *Protàgoras*—, en funció de les situacions comunicatives i especialment del grau de coneixement sobre l'interrogat, la pregunta pel lloc original o pel punt de partida pot adquirir una extensió variable. Ens trobem així que tant pot referir-se a l'indret concret des d'on s'ha partit en un camí emprès recentment⁵, com en última instància a la ciutat o al país, fins i tot al llinatge, a la família o a la casa on un ha nascut, s'ha criat i crescut, això és, allà on un va començar. Fins a on es remunti la pregunta per l'origen d'on prové algú, dependrà, en part, del grau de coneixement sobre l'interrogat, adquirint una radicalitat màxima quan la pregunta és interposada a un estranger, com demostra la cèlebre fórmula interposada recurrentment a Odisseu («τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν»)⁶.

Werke I, Darmstadt: Druck und Einband, 1977 [1817]), «Woher kommst du, Sokrates?» (Bernd MANUWALD, *Platon. Protagoras*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006). Entre les traduccions que respecten la interrogació pel lloc però no del tot com a lloc de procedència tenim: «Where have you been now, Sokrates?» (Walter R. M. LAMB, *Plato IV. Laches, Protagoras, Meno, Euthydemus*, reimpressió revisada, Cambridge: Harvard University Press, 1952 [1924]); «There you are, Sokrates. Where have you been?» (Adam BRESFORD, *Plato. Protagoras and Meno*, London: Penguin, 2005) o «Where have you been all this time, Sokrates?» (Nicholas DENYER, *Plato. Protagoras*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, 65). Per altra banda, n'hi ha algunes que ometen qualsevol tipus de referència al lloc: «Hello Sokrates; what have you been doing?» (Christopher C. W. TAYLOR, *Plato. Protagoras*, Oxford: Clarendon Press, 1991 [1976]).

4. Pel que fa al punt de partida o de destí en la recerca o sobre l'origen de les qüestions l'ús s'estén especialment en Plató. Vegeu com a botó de mostra, *Fileb* 15d3 i 34e8, *Cràtil* 397a5, *Eutidem* 288d5 o *Menexen* 237a2.
5. Entre les ocurrences platòniques referides a la procedència física immediata o recent, i que a més es donen també en les obertures dels diàlegs, vegeu *Menexen* 234a1, *Lisis* 203a5, *Fedre* 227a2 i *Ió* 530a1. Cal notar que en tots aquests casos la interrogació es produeix entre dos personatges coneguts entre ells.
6. A l'*Odissea*, la fórmula «τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν» s'empra fins a cinc cops per saber de l'origen d'Odisseu (VII 238, X 302, XIV 190, XIX 105 i XXIV 297) i d'altres referits a altres personatges (I 165 i XV 260). La fórmula també la trobem a la *Iliada* XXI 150, i en obres posteriors com a HERÒDOT, *Història* I 35; EURÍPIDES, *Ió* 258 o SÒFOCLES, *Filòctetes* 56. En tots els casos apareix lligada a l'estrangeria i prèvia a l'hospitalitat. Nombrosos són

Però també dependrà, en cas que no quedi omès, del verb amb el que s'articuli la pregunta, i sobre el qual recaigui el complement o la modificació adverbial. Així, «Πόθεν» adquireix un matís més aviat ordinari o immediat amb verbs que indiquen un desplaçament de posició com «πορεύω», encara que a vegades remarquin l'assoliment d'una fita com «ἵκω», «ἔρχομαι» o «παύειμι», que amb verbs com «εἶμι» que apunten a una certa pertinença o identitat originària, i que amb verbs com «φαίνω», el del nostre cas, que el que remarca és una certa idea de naixement o d'esdeveniment primer⁷. Per últim, i a més de tot això, també s'hauria de tenir present que l'ús adverbial de «Πόθεν», com el de l'anglès «whence», no només pot anar referit al lloc o al punt de partida, i que el dubte que expressa sobre la circumstancialitat de l'acció a què va referida és lleugerament més ampli. «Πόθεν» pot al·ludir també, a més del lloc, a la manera en què, des d'un punt de partida, s'iniciaria i es realitzaria el desplaçament fins a assolir la nova fita, això és, el que vindríem a traduir per «com?», «per quins mitjans?»⁸. Així com també pot al·ludir als motius que haurien provocat el moviment inicial i, de resultes, l'esdeveniment final: «per què?», «a causa de què?», «per quina raó?»⁹.

Que l'inicial «D'on apareixes, Sòcrates?» pugui tenir a veure tant amb l'interès concret per estar informat del lloc on ha passat el temps Sòcrates just abans d'arribar, com amb la necessitat de resoldre una incògnita més general sobre la circumstancialitat que ha donat inici, ha provocat i ha fet possible una genuïna aparició davant de l'interlocutor ara i aquí i després de la seva absència, s'hauria de considerar en conjunt amb la dimensió expressiva que comporten bona part dels usos de «Πόθεν». A part dels significats als que tot just ens referíem, «Πόθεν» connota en una gran majoria de casos que el dubte sobre l'origen, la manera o els motius del donar-se d'algué o d'alguna

els casos en què, encara que la fórmula no aparegui de manera completa, sense preguntar amb «τίς» per la identitat del desconegut, «πόθεν» és interposat a un estranger en aquestes circumstàncies. Sense anar més lluny, i per citar-ne només algunes, així es dona a HOMER, *Odissea* III 70; ÈSQUIL, *Coèfores*, 656; EURÍPIDES, *Cíclops*, 273 o ARISTÒFANES, *Aus*, 404.

7. En la pàgina anterior, donàvem com a possibles traduccions de «φαίνω», «aparèixer», «sortir a la llum» o «sorgir» en tant que considerem que conservarien aquesta idea de naixement. De les traduccions de la qüestió inicial que abans citàvem (v. nota 3), estan en la mateixa línia les que opten pel castellà «aparecer», l'anglès «to appear», els italians «sbuchare» i «spuntare» o l'alemany «erscheinen», seguides de les que opten per «sortir» en català i francès, «salir» o «show up» en anglès. Que no recullin aquesta idea de naixement, sinó simplement l'assoliment d'una nova fita després d'un desplaçament, tindriem les que opten pel francès «venir», l'anglès «to come» o l'alemany «kommen».
8. Pel que fa als mitjans en què es conduirà o es produirà un determinat assoliment: *Fedre* 269d3, *Hípias Major* 286c8, *Gòrgias* 471d9, *Cràtil* 435b9, *Lisis* 211c3, *Convit* 172c4, *Timeu* 26e5 o *Eutidem* 273e1.
9. En al·lusió als motius de pensar quelcom, vegeu *Lisis* 208b4, *Menexen* 235d1 i *Hípias Major* 285e.

cosa, respongui a un cert grau de sorpresa, d'estranyesa o d'alerta o, fins i tot d'incredulitat i de contrarietat davant la manifestació de l'esdeveniment que sigui, també el de la compareixença d'algú, especialment si és un estranger. L'ús de «Πόθεν» és habitual en la seva versió més exclamativa davant quelcom que quan sobrevé s'observa, almenys, com a inesperat, impropï, excepcional o extraordinari, si no com a impossible o paranormal. En aquestes ocasions el qui observa tal fenomen no només manifesta un simple desconeixement i el consegüent desig de saber sobre el lloc, els camins o els motius. També manifesta la dificultat d'explicar-se, de creure's o d'imaginar-se un determinat esdeveniment: «d'on radiantre?!», «com és possible?!», «a sant de què?!», bo i convertint-se en una expressió a la que més enllà de la perplexitat inicial també poden acompanyar la desconfiança, les reserves i la vigilància, fins i tot la negació més rotunda de la seva possibilitat¹⁰. No sempre les expressions que emprem per traduir «Πόθεν» en els usos d'aquest per interrogar-se davant la compareixença d'algú desconegut recullen aquesta manifestació de desconfiança, alerta, sospita o temor. Tanmateix convindria que, malgrat la solemnitat amb què sovint ens sembla que es pronuncien les paraules que donen rebuda als nouvinguts, atenguéssim per un moment a les circumstàncies amb què sovint es donen les arribades de l'estranger, en l'èpica i la tragèdia, i fins i tot en la comèdia. Si hi atenguéssim per un moment, ens n'adonariem que, malgrat la voluntat d'hospitalitat, hi ha generalment motius de sobres per estar xocat i amatent a la nova aparició, car sovint aquestes es donen envoltades de misteris, de fantasies, de perills, de desgràcies o fins i tot de crims¹¹.

10. En referència als usos expressius de «Πόθεν» vegeu què diuen Henry G. LIDDELL & Robert SCOTT, *R. Greek – English Lexicon*, with a revised supplement, Clarendon Press: Oxford, 1996 [1843], 1427: «to express surprise or negation (...) *How can it be? Impossible! Nonsense!*» ; i Anatole BAILLY, *Dictionnaire Grec-Français*, 26a edició, Paris: Hachette, 1963 [1894], 1579: «*Particulièrement pour marquer qu'une chose est impossible: d'où cela viendrait-il? Comment cela arriverait-il? Comment cela serait-il possible?*» En aquest sentit, «D'on (carai) surts tu, ara?!» o «On radiantre t'has ficat tot aquest temps?!» o «Què fas per aquí?!» podrien venir a expressar amb més fidelitat i segons els grau d'admiració, el significat de l'elocució inicial. Arribats a aquí, val la pena de recordar la traducció de ROBIN, *op. cit.*: «*D'où diantre te voilà-t-il venu, Socrate?*».
11. Aquest és el cas de bona part sinó de totes les ocurrences citades en la nota 6. Com a botó de mostra, valgui l'entrada d'Odisseu a la cort d'Alcínoos, i en especial, la seva aparició als peus d'Areté, esvaïnt-se de cop i volta la densa boira amb la que l'hauria assistit la deessa Atena i que fascinarà a tots els presents (*Odissea* VII 140), valgui també el sobresalt de Circe davant del fet que Odisseu no sucumbeixi al seu verí ni als seus encanteris, gràcies als remeis i astúcies amb els que l'heroi ha estat proveït per Hermes (*Odissea* X 302) o valgui l'ensurt del porquerol Eumeu davant la impressió que els gossos hagin de devorar el misteriós estranger (*Odissea* XIV 190). Valgui també la recepció de Cresos a Adrastos, que demanarà hospitalitat al rei de Lídia després d'haver matat al seu propi germà (HERÒDOT I 35), valgui el trastorn de Creüsa en el retrobament amb el seu fill Ió, anteriorment abandonat (EURÍPIDES, *Ió* 255), valgui pel perill en què Odisseu

És clar, però, que perquè aquest fos, en algun sentit, el cas de l'ocurrència de «Πόθεν» al bell inici del *Protàgoras* s'hauria de donar, per a l'interlocutor, quelcom d'estrany, d'excepcional, d'extraordinari o d'anòmal en la simple aparició socràtica o, almenys, en les circumstàncies en què avui es dona, que justificués suficientment tal reacció. Més endavant ja analitzarem quines podrien ser aquestes circumstàncies que arribarien a fer de l'aparició socràtica alguna cosa ben estranya davant la qual poder-se, almenys, sorprendre. Però el fet és que més enllà d'aquestes circumstàncies que es deixen interpretar de l'escena i l'acció del *Protàgoras* en el seu conjunt, la mateixa lletra platònica ja insinua, sense explicar-ne els motius, el caràcter estrany de l'aparició a través de les paraules que empra l'interlocutor per formular la qüestió inicial. I és que d'acord amb aquestes, i tal i com apuntàvem abans, l'acció que les precedeix i les provoca en forma de pregunta, no és l'acció de Sòcrates, com es dona en altres diàlegs, simplement arribant o venint d'un altre lloc, passant per aquí o dirigint-se cap a una altra banda. D'acord amb aquestes, l'acció que l'interlocutor contempla és més aviat la pròpia d'un fantasma, és la de Sòcrates «φαῖνη», això és, apareixent, esdevenint-se, sortint a la llum, revelant-se, desocultant-se, fent-se visible, passant de no ser-hi a ser-hi, com si d'un espectre es tractés, de manera un tant misteriosa o fantàstica¹².

intueix que es posa quan rep al fill d'Aquil·les (SÒFOCLES, *Filòctetes* 55-70) o valgui per les sospites i alertes que aixequen entre el cor de les aus Pisteter i Evèlpides quan aconseguen arribar a la ciutat celest (ARISTÒFANES, *Aus* 404 i ss).

12. Inicialment, havíem optat per traduir «Πόθεν, ὦ Σώκρατες, φαῖνη;» per «¿D'on surts, Sòcrates?». Vàrem considerar que en català era la fórmula col·loquial que més s'ajustava al significat de l'expressió ordinària. I al mateix temps creïem que també respectava, almenys en part, el significat del verb «φαῖνω» que com dèiem remarca una certa idea de naixement. Si finalment vam optar per «aparèixer» fou amb una doble intenció. En primer lloc, amb l'ànim de poder fer valer aquesta mateixa traducció en la resta d'aparicions de «φαῖνω», que només en aquesta curta escena inicial arriben a cinc (309a1, 309a3, 309b2, 309c9 i 309c10). I en segon, amb l'ànim de poder respectar tant com fos possible la connotació fantàstica a què remet el verb (vegeu les traduccions que citàvem en les notes 3 i 7). En aquest sentit, STRAUSS, *op. cit.*, IV, 4 diu que l'ús de «φαῖνω» ens invita a imaginar-nos a Sòcrates som si hagués sortit de sota terra, i afegeix que, certament, així és, car ve de casa de Càl·lias que es representa com l'Hades. Sense arribar a aquest extrem, SERRANO & DÍAZ DE CERIO, *op. cit.*, 8 anota, en la mateixa línia d'interpretació general que apuntàvem nosaltres, que és per la presència de «φαῖνω» que s'intensifica l'expressió de sorpresa. I és que si atenem a les expressions similars que tenim en Plató, i que es donen fruit d'una coincidència inesperada com aquesta, en absència de «φαῖνω» no denoten una sorpresa tal. Per exemple, a l'*Ió*, Sòcrates obre el diàleg adreçant-se al ràpsode, a qui dona la benvinguda i pregunta d'on és que acaba de tornar (τὸν Ἰωνα χαίρειν. πόθεν τὰ νῦν ἡμῖν ἐπιτεδῆμηκας; 530a1); al *Fedre*, en què és Sòcrates qui interromp la marxa de Fedre preguntant-li també cap a on va i d'on ve (ὦ φίλε Φαίδρε, ποῖ δὴ καὶ πόθεν; 227a1); o al *Lisís*, on Sòcrates narra que Hipòtales l'aturà i li preguntà cap a on es dirigia i d'on venia (ὦ Σώκρατες, ἔφη, ποῖ δὴ πορεύῃ καὶ πόθεν; 203a5-b1), les expressions donen un caràcter menys extraordinari, excep-

Deixant de banda tot això, els termes en què es presenta la qüestió inaugural, en el cas d'haver estat atesos, han estat considerats majoritàriament en el registre més ordinari i quotidià, i acomplint, a tot estirar, junt amb l'escena inicial en el seu conjunt, una funció d'estricta estructuració compositiva sense implicacions temàtiques significatives¹³. La lectura corrent s'imagina l'interlocutor expressant planerament la sorpresa que es desprendria de topar amb Sòcrates per casualitat i d'imprevist, i situa l'encontre en el registre d'una coincidència que com totes les que Sòcrates té en les altres obertures dels diàlegs amb qualsevol dels seus conciutadans només servirà per introduir dramàticament el relat de la conversa amb Protàgoras. Des d'aquest prejudici, «Πόθεν [...] φαίνη» s'interpreta com una expressió habitual de salutació que connota, sense més matisos extraordinaris, la sorpresa de trobar-se algú quan no era d'esperar i especialment després de molt de temps¹⁴. Seguint aquesta via, però, la de la simple sorpresa, hi ha algunes implicacions dramàtiques bàsiques d'utilitat interpretativa que no podem estalviar-nos d'explicitar. De la pregunta «D'on apareixes, Sòcrates?» se significa que molt probablement estem davant d'un encontre que no havia estat prèviament concertat, això és, que la trobada entre Sòcrates i aquest conegut no és el resultat d'un compromís previ entre els dos interlocutors per reunir-se. Això és important de cara a la interpretació de l'escena principal de diàleg, ja que fins en dues ocasions en el transcurs de la conversa amb Protàgoras, Sòcrates argüirà, per fer notar el risc a què abandoni la reunió, que tindria un altre compromís al qual hauria d'acudir (335c5-6, 362a2). Sigui o no veritat que Sòcrates tingués d'altres emplaçaments, el que sembla clar és que si eren els

cional o fins i tot estrany a l'encontre. Sobre la trobada inicial del *Fedre*, vegeu Jonathan LAVILLA, *op. cit.*, 34-37. Sobre la del *Lisis*, BOSCH-VECIANA, *op. cit.*, 256.

13. SERRANO & DÍAZ DE CERIO, *op. cit.*, LXIII-LXVII i REALE, *op. cit.*, 167 entenen que l'escena només funciona com a base dramàtica per introduir la narració. Alfred Edward TAYLOR, *Plato: The man and his work*, 6a edició, London: Methuen, 1949 [1926], 238 creu que bàsicament serveix per situar cronològicament el drama en relació a l'edat d'Alcibiades. En general se sosté que aquestes escenes no tenen cap tipus de rellevància filosòfica com posa de manifest pel que fa al *Protàgoras*, entre d'altres, BODIN & CROISSET, *op. cit.*, 7.
14. Si l'expressió és o no d'ús freqüent, es fa difícil de dir, ja que les úniques ocurrències en aquests termes són la del *Protàgoras* i una als *Memorabilia*. Alguns, arrel de l'ocurrència de Xenofont (II, 8, 1: ἄλλον δέ ποτε ἀρχαῖον ἑταῖρον διὰ χρόνου ἰδὼν, πόθεν, ἔφη, Εὐθρε, φαίνη;), han volgut interpretar la del *Protàgoras* com la sorpresa que es desperta quan algú es fa present després d'una llarga absència. Nicholas DENYER, *Plato. Protagoras*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, 65 així ho fa, i per aquest motiu tradueix l'expressió per «Where have you been all this time?». No es pot descartar que la sorpresa per la presència d'algú es pugui donar a raó d'una certa absència temporal, però si aquesta s'ha d'especificar en l'ocurrència de Xenofont, voldria dir que «Πόθεν [...] φαίνη», per si sol, malgrat poder-ho significar, no ho implica. Com indiquen SERRANO & DÍAZ DE CERIO, *op. cit.*, 8 la sorpresa pot anar referida al lloc o a les ocupacions de qui compareix.

que ara presenciem, que sembla que no, no haurien estat mútuament acordats. En aquest sentit, de la pregunta inicial, també se significa que almenys pel que fa a l'interlocutor i als qui l'acompanyen —de qui posteriorment sabrem que, com a mínim resten aturats (310a3)— la trobada no ha estat intencionada, cercada o provocada, i per tant, tampoc no ha estat forçada. A ell, o per ser més precisos, a ells, la presència socràtica els ha vingut donada de cop i volta, sense que hagin hagut de fer res per fer-la possible, però també sense que hagin pogut fer absolutament res per evitar-la. En tot cas, ha estat Sòcrates qui els ha aparegut i ells qui l'han interpel·lat¹⁵. Per la qual cosa, el que també se significa és que, mentre podíem pràcticament assegurar que la coincidència no havia estat, no només arranjada, si no ni tan sols propiciada per l'acció del desconegut personatge i la seva companyia, aturats com eren, no podem dir el mateix de Sòcrates que sí que es troba en moviment. Pel que fa a Sòcrates no queda clar si la coincidència és fortuïta o intencionada. Tant pot ser que Sòcrates simplement transités o passés per on sigui que es troben aquests i sortint d'on sigui que surt, com que sortint d'aquí mateix hagi decidit dirigir-se on precisament es troben aquests.

Més enllà de la significació que l'expressió «D'on apareixes, Sòcrates?» tingui per la circumstancialitat immediata de la coincidència, creiem que cal prendre les possibilitats de significació de la qüestió inicial, d'acord amb els termes en què es dona, en un sentit dramàtic, escènic i simbòlic més ampli i sense desestimar-ne tota la implicació temàtica possible. La hipòtesi que ens proposem examinar és doble. Per una banda que l'admiració i el dubte expressats amb aquesta pregunta no es restringeixen a indicar l'agradable sorpresa de coincidir d'imprevist amb un conegut després d'un temps i la curiositat per saber a què es dedica darrerament. I per una altra que l'única funció de la interlocució que inicia la qüestió no és únicament la de poder donar pas al relat o la discussió de temes de major interès. La hipòtesi que ens proposem examinar és que amb «D'on apareixes, Sòcrates?» s'indiqui la possibilitat d'estranyar-se i quedar seriosament desconcertat, així com de

15. Per una banda, l'escena del *Protàgoras*, de les escenes que citàvem en un inici que obrien els diàlegs amb una coincidència, es deixaria distingir de les del *Menexen* i el *Fedre*, així com de les de l'*Alcibiades II*, de l'*Ió* i de l'*Hípias Major*, totes elles, coincidències on la conversa s'obre fruit de la intervenció socràtica. Per contra, tenim l'*Eutífró*, el *Teages* i el *Sofista* que sí que obren, com aquí, amb la interlocució del parell de Sòcrates en la conversa. Per una altra banda, tenim que en el *Menexen*, el *Fedre* i l'*Alcibiades II* els seus interlocutors es troben en moviment, malgrat en el darrer és Sòcrates qui cerca la trobada i en el *Fedre* i el *Menexen* semblaria que topen. Altre cop, però, l'escena narrada del *Lisis* sembla que és la que més s'aproxima a la del *Protàgoras* si interpretem que en aquest darrer Sòcrates no té per destí el lloc de la trobada, cosa que no sabem. De ser el cas, s'assemblaria més a l'*Eutífró*. Mentre la trobada del *Lisis* també s'obre a l'interès per l'origen de Sòcrates, en la de l'*Eutífró* es manifesta tanta o més estranyesa que en el *Protàgoras* (2a1: τί νεώτερον, ὦ Σώκρατες, γέγονεν...).

sospitar i posar-se en alerta, davant l'aparició socràtica, i que tal cosa, ja constitueix en part el problema fonamental del diàleg en el marc d'una presentació pública de la filosofia. Intentarem demostrar que Plató, fent exclamar i preguntar-se a l'interlocutor d'on és que Sòcrates apareix, vindria a insinuar que és la simple presentació socràtica a l'inici del *Protàgoras* la que no resulta del tot normal o habitual, sinó insòlita i excepcional. Intentarem demostrar que el problema amb el que obre el *Protàgoras* és que la compareixença socràtica no es dona en les circumstàncies en què habitualment es dona –si és que acostuma a donar-se. Això és, que el lloc, el moment i la gent davant la qual Sòcrates apareix a l'obertura del diàleg, fan de la seva aparició un fet veritablement estrany i anòmal i que aquest fet i la necessitat d'aclarir-ne els motius és el que provoca la qüestió amb què es dona entrada al diàleg. Una qüestió, un requeriment, que el curs del diàleg haurà de venir a satisfer amb una explicació, una justificació, amb una presentació dirigida a aquesta colla d'atenesos que en doni raó, i en conseqüència normalitzi la presència socràtica a la ciutat.

3. La ubicació concreta on es produiria la trobada inicial del *Protàgoras* entre l'interlocutor i Sòcrates no queda explicitada enlloc. Si atenem a l'acció dramàtica que comporta la pregunta de l'interlocutor i que descrivim en començar –Sòcrates desplaçant-se fins a arribar a aparèixer a la vista d'algú–, juntament amb el que sabem que succeirà al final del diàleg –això és que Sòcrates abandonarà la casa de Càl·lias (362a3: ταῦτ' εἰπόντες καὶ ἀκούσαντες ἀπῆμεν)–, sembla que l'encontre podria produir-se en mig de la via pública. Fora d'això, tot el que sabem és que en l'espai on es troben hi hauria la possibilitat, relativament escassa, d'asseure's (310a3: καθιζόμενος ἐνταυθί, ἐξαναστήσας τὸν παῖδα τουτονί). Potser sigui a les immediacions d'una palestra o al pòrtic d'una casa o d'un temple¹⁶. Però no ho sabem del cert. El diàleg no ofereix ni més detalls sobre l'espai ni tampoc ens dona la localització concreta de la trobada. A tot estirar ens proveeix amb informació indirecta que ens pot ajudar a ubicar la zona de l'encontre en termes relatius.

Part d'aquesta informació ve del fet que l'interlocutor suposi, tot seguit, que Sòcrates vingui de rondar Alcibiades (309a1-2: ἢ δῆλα δὴ ὅτι ἀπὸ κυνηγεσίου τοῦ περὶ τὴν Ἀλκιβιάδου ὥραν). Sigui cert o no que Sòcrates vingui de rondar-lo, la simple suposició de l'interlocutor que així sigui

16 Això s'especula a SAUPPE, *op. cit.*, 8 i REALE, *op. cit.*, 167. Entre els que simplement consideren que es dona en un lloc públic, vegeu d'A. E. TAYLOR, *op. cit.*, 23; COBY, *op. cit.*, 20 i BERESFORD, *op. cit.*, n. 1. Per altra banda, Larry GOLDBERG, *A commentary on Plato's Protagoras*, New York: P. Lang, 1983, 335 raona que, donada la possibilitat d'asseure's, la trobada s'hauria de donar entre murs, si no de portes endins.

indicaria que el lloc de trobada, o el de les seves immediacions, és territori habitual d'Alcibiàdes. Territori habitual d'Alcibiàdes ha de ser o bé el del seu domicili, o bé el dels seus passatemps o dedicacions habituals, essent el primer més exclusiu d'aquest jove en particular que el segon. Pel que fa a això, sabem que Alcibiàdes és del dem d'Escambònide¹⁷. No obstant, si seguim la conversa, Sòcrates, sota la pregunta de si ara ve d'estar amb ell, de casa seva (309b2: ἡ παρ' ἐκείνου φαίνεται), no acabarà de deixar del tot clar, malgrat afirmar-ho, que vingui de fer-ho exclusivament en aquestes circumstàncies (309b6: καὶ οὖν καὶ ἄρτι ἀπ' ἐκείνου ἔρχομαι)¹⁸, perquè seguidament farà suposar que ve d'un lloc, on certament el jove hi era present però on no ha estat l'únic (309b7-8: παρόντος γὰρ ἐκείνου, οὔτε προσεῖχον τὸν νοῦν, ἐπελανθανόμην τε αὐτοῦ θαμά). Sòcrates farà suposar que, essent-hi present el fill de Clínia, d'on ve és de reunir-se amb Protàgoras d'Abdera (309c11-d2, 309d5-310a1). Més endavant, en la narració dels fets, sabrem que aquesta reunió ha tingut lloc a casa de Càl·lias, el fill d'Hipònic, on s'allotja el sofista (311a2: παρὰ Καλλίᾳ τῷ Ἱππονίκου). Però a Càl·lias, o més aviat al seu pare, fent honor a la seva basta fortuna, se li coneixen a Atenes vàries cases, una a Alopecce, una a Melite i una al Pireu¹⁹. L'única de totes elles que seria prou a prop d'Escambònide, el dem d'Alcibiàdes, per fer alhora possible que l'interlocutor suposi que Sòcrates ve de rondar el jove per casa seva, i creïble el que respon Sòcrates, que no, que realment d'on ve és de casa de Càl·lias, és la casa del dem de Melite²⁰. Si això és així, la trobada

17. Cf. Debra NAILS, *The people of Plato. A prosopography of Plato and other socratics*, Indianapolis: Hackett, 2002, 10. Per la seva banda, MANUWALD, *op. cit.*, 67-68 sosté que la trobada es donaria a prop d'Escambònide si és que l'interlocutor ve a suposar que Sòcrates ve de rondar Alcibiàdes.

18. Notem que tant «παρ' ἐκείνου» com «ἀπ' ἐκείνου» podrien voler dir «de casa seva».

19. La fortuna d'Hipònic de Melite com la més gran de tota Grècia ens ha arribat testimoniada per ANDÒCIDES, *Discursos* I, 130; ISÒCRATES, *Discursos* XVI (*Pel tronc de cavalls*), 31 i NEPOT, *Vides* VII, 2A. Pel que fa a les seves possessions, les cases del Pireu i de Melite vindrien a quedar testimoniadades en el primer cas per XENOFONT, *Convit* I, 2 i per l'altra, a l'*Scholia Vetera ad Aristophanis Ranas* 501 i a *Hores* fr. 583. NAILS, *op. cit.*, 70 suposa que els d'Hipònic també disposarien d'una hisenda al dem d'on serien originaris, i on hi disposarien de generoses extensions de terra per al cultiu. Cf. SERRANO & DÍAZ DE CERIO, *op. cit.*, 227 que només contemplen aquelles que vindrien a quedar testimoniadades per les fonts. Aquests també consideren que l'absència d'indicacions precises sobre el lloc de la cel·lebració podria fer mostres de la manca d'interès de Plató sobre la qüestió. Certament, això pot ser així, però també podria ser que la falta d'indicacions precises es degui al fet que Plató no trobés oportú de fer-ho explícit perquè considerés que el seu públic sabés per referències indirectes que a nosaltres se'ns escaparien, quina seria l'ubicació de la reunió de sofistes.

20. Les cases d'Alopecce i del Pireu no només no les farien compatibles sinó que obririen altres incompatibilitats interpretatives. NAILS, *op. cit.*, 70 pressuposa que la casa on se

inicial del diàleg, aquella que produeix una certa estranyesa en l'interlocutor sobre la circumstancialitat de la presència de Sòcrates, es produiria, no massa lluny de Melite i d'Escambònide, a mig camí d'on s'hauria donat la reunió amb Protàgoras i d'on es troba la casa d'Alcibiades; això seria, dins del recinte emmurallat, dins dels límits de l'ἄστυ (309c4), al nord-oest de l'Acròpolis, i més encara, a les proximitats de l'ἄγορά, que es trobava situada junt amb el turó de Colonos en la confluència dels dems de Melite i Escambònide²¹ (Fig. 1).

celebra la reunió de sofistes és la residència familiar d'Alopece. Cal recordar que Alopece queda al προάστιον, aproximadament a uns dos quilòmetres al sud-est de l'Acròpolis, fora del recinte emmurallat. Ignorem els costums de l'època com per poder dir amb certesa si seria el lloc pertinent per a convidar-hi i celebrar una reunió amb il·lustres sofistes, sofisticats ciutadans i estrangers vinguts d'arreu. Tanmateix, a nosaltres no ens sembla que logísticament sigui el més operatiu. Però a més, és que, si entenem, com diem, que l'aparició inicial socràtica causa certa sorpresa a l'interlocutor, es fa difícil de pensar que l'encontre es produeixi a Alopece, que és també el dem de Sòcrates, i que sigui allà on s'hagi cel·lebrat també la reunió amb Protàgoras de la que ara surt el protagonista platònic. I és que no hi hauria de què estranyar-se ni tindria massa sentit preguntar-se d'on els apareix Sòcrates si l'encontre es produís en qualsevol moment i en qualsevol lloc d'Alopece, essent aquest el seu dem i on presumiblement tindria el seu lloc de residència. Pel que fa a l'altra opció, cal considerar que de casa de Sòcrates al Pireu hi hauria un bon tros. I cal recordar que en la narració, pel que fa al camí que Sòcrates emprendre per anar a casa de Càl·lias no hi ha cap referència a que aquest sigui considerablement llarg, més aviat, es dona la impressió que ell i Hipòcrates hi puguin arribar de seguida (cf. 311a2-6 i 311c3). Precisament, MANUWALD, *op. cit.*, XXII, 78 pren el fet que no hi hagi indicacions sobre un camí llarg en direcció a casa de Càl·lias per tenir pel més probable que la reunió se celebri a la casa de Melite. Malgrat això, reconeix que la no referència a un camí llarg no és motiu suficient, car l'absència es podria deure simplement a una voluntat platònica de no detallar realísticament i amb exhaustivitat l'escenari. Cf. Andrea CAPRA, *Ἀγών λόγων: Il «Protagoras» di Platone tra eristica e commedia*, Milà: LED, 2001, 32 i Heda SEGVIC, «Homer in Plato's *Protagoras*», a *Classical Philology*, 101, 2006/3, 257, que basant-se en el testimoni de Xenofont, sostenen que la reunió s'hauria celebrat a baix al Pireu. Un descens al Pireu donaria més força a l'analogia homèrica a què recorre Sòcrates en la descripció del seu endinsar-se a casa de Càl·lias (314e4-316a5) i segons la qual faria figura del *Nekya*, la baixada d'Odiseu a l'Hades del llibre XI de l'*Odissea*.

21. Aquesta és l'opinió expressada en Johannes S. KROSCHER, *Platonis Protagoras*, segona edició, Leipzig, 1882 [1865], 39: «Athenis in occidentali parte urbis (...), Socrates Calliae domo modo relictā ex Melite pago (...) redit. (...) in eam urbis regionem adduxerit, sed ex via, qua Socrates incedit, suspicatur in pago Scambonidis, qui Melitae erat finitimus, eum fuisse et Alcibiadem ibi habitantem (...) convenisse».



Fig. 1. Friedrich A. BROCKHAUS, *Brockhaus' Conversations-Lexikon: Athen-Bisenz*, 2, Leipzig, 1901.

Mentre l'escena del *Protàgoras* silencia la ubicació de l'encontre inicial, tampoc no ens diu res en concret de qui sigui la companyia que ha sortit a aturar Sòcrates demanant-li d'on és que apareix. L'interlocutor roman in-nombrat. Sòcrates no evoca en cap moment el seu nom. I Plató no fa cap referència explícita que ens permeti identificar amb exactitud a qui és que se li fa present²². En les edicions del text grec, que no en el text grec original, aquest ens ve referit com a «ἑταῖρος», això és, «company», i no pas «amic»²³. Tanmateix, l'única evocació directa i singular al personatge innombrat que es dona en el text és en els termes «ὦ μακάριε», això és, «oh feliç»,

22. Els personatges innombrats, encara que no són molt habituals en el rol d'interlocutor principal, els trobem en altres diàlegs, com és el cas del *Minos* i l'*Hiparc*. En els diàlegs narrats per Sòcrates també tenim o, almenys, ens hem d'imaginar tot sovint una audiència desconeguda, com és el cas del *Càrmides*, *La república*, el *Lisis* o els *Rivals*, això és, amb el *Protàgoras*, en tots els diàlegs narrats per Sòcrates excepte en l'*Eutidem* on sabem que el destinatari de la narració és Critó. GOLDBERG, *op. cit.*, 336 sosté que la indefinició en relació al lloc i a l'audiència són cosa estranya en l'obra platònica i REALE, *op. cit.*, 167, n.1, afirma que l'anonimat del personatge indica que no li hem de prestar cap atenció, que té l'única funció de donar entrada dramàtica al diàleg narrat que és allò veritablement important. Contràriament al que suggereix Reale, li prestarem una mica d'atenció no fos cas que sí que ho fos d'important i se'n hagués passat per alt el perquè.
23. Encara que ens referim a ell, tal com ens ve editat, això és «ἑταῖρος», que podem traduir per «company» o «camarada», Sòcrates no s'hi refereix mai en aquests termes en el transcurs del diàleg. Aquesta designació, aplicada a l'interlocutor de l'escena inicial (sí al jove Hipòcrates, 313b1 i 313c7), no forma part de la lletra platònica del *Protàgoras* (vegeu SEGVIC, *op. cit.*, 251 i LAMPERT, *op. cit.*, 21). Sense fer-ne massa cas, STRAUSS, *op. cit.*, IV, 5 considera que és un camarada, un company de Sòcrates, com ho serà l'interlocutor

«oh benaurat»²⁴ (309c10). Malgrat algunes traduccions a l'ús també hagin traduït l'evocació per quelcom equivalent a «oh bon amic»²⁵, cal fer notar que l'expressió mateixa tampoc no faria suposar necessàriament que als dos els lligui una relació amistosa, ben el contrari²⁶. Que mantinguin una relació d'amistat tampoc no es deixaria interpretar del tipus de tracte que entre ell i Sòcrates mantenen en l'acció inicial del diàleg. És cert que l'interlocutor no pot ser un complet desconegut per a Sòcrates ni a la inversa. A jutjar per l'espontaneïtat i confiança amb què l'interlocutor s'hi adreça i amb què s'atreveix a interessar-se i comentar qüestions personals, però a jutjar també per com el mateix Sòcrates el contesta i es dirigeix a ell, denotant un cert coneixement dels gustos i les dedicacions del company, Sòcrates i l'interlocutor són coneguts. Però no gaire més. La complicitat i la simpatia entre ambdós no sembla anar massa més enllà d'aquí. En els mateixos passatges on demostren conèixer-se, el sarcasme un tant obscè amb què dirigirà l'interlocutor els seus comentaris sobre la relació de Sòcrates amb Alcibiades (309a1-b4)²⁷, o la consegüent eixutesa i ironia amb què l'haurà de corregir Sòcrates, tractant de no revelar d'immediat, o fins i tot, d'ocultar alguna informació (309a5-b2)²⁸, denoten que la cosa no és delicadament amistosa i que si malgrat es

d'Apol·lodor al *Convit*. Per altra banda, tenim que, amb no massa excepcions més que la de JOWETT, *op. cit.* i la ARIETI & BARRUS, *op. cit.* que utilitzen «companion», un bon grapat de traduccions de l'edició del diàleg tradueixen «ἐταῖρος» per «amic» encara que no vingui a significar exactament això (vegeu entre d'altres CREXELL, *op. cit.*; MIRALLES et al., *op. cit.*; GARCÍA GUAL, *op. cit.*; VELARDE, *op. cit.*; SERRANO & DÍAZ DE CERIO, *op. cit.*; CAPRA, *Platone. Protagora*, *op. cit.*; BODIN & CROISSET, *op. cit.*; LAMB, *op. cit.*; C. W. TAYLOR, *op. cit.*; BERESFORD, *op. cit.*; MANUWALD, *op. cit.*; SCHLEIERMACHER, *op. cit.*; REALE, *op. cit.*; ILDEFONSE, *op. cit.*). També se'l considera així, com un amic, en els comentaris de Jordi SALES, «Llei i Cultura (un exemple d'aporètica política)», a I. Roviró i J. Monserrat (eds.), *Col·loquis de Vic II: La llei*, Santa Eulàlia: Barcelonense d'Edicions, 1998, 146; i d'A. E. TAYLOR, *op. cit.*, 236; i en les edicions crítiques de James ADAM & Adele M. ADAM, *Platonis Protagoras*, Cambridge: Cambridge University Press, 1893, 9 i DENYER, *op. cit.*, 65.

24. Cf. CAPRA, *op. cit.*, «benedett'uomo»; MIRALLES et al., *op. cit.*, «feliç»; ARIETI & BARRUS, *op. cit.*, «blessedly happy one».

25. Vegeu les traduccions de GARCÍA GUAL, *op. cit.*; SERRANO & DÍAZ DE CERIO, *op. cit.*; VELARDE, *op. cit.*; ILDEFONSE, *op. cit.*; SCHLEIERMACHER, *op. cit.*

26. En SERRANO & DÍAZ DE CERIO, *op. cit.*, LIII i 122 i DENYER, *op. cit.*, 67 s'interpreta que en el tracte entre ambdós hi ha una condescendència mútua desconsiderada, que en el cas de Sòcrates vindria manifestada, especialment, per l'ús de «ὦ μακάριε». En contra del fet que pugui expressar una certa desconsideració, LAMPERT, *op. cit.*, 21 sosté que el tracte sota la fórmula «ὦ μακάριε» es donaria només a les persones de classe alta. En aquest sentit pot anar la traducció de LAMB, *op. cit.*, «my good sir».

27. ἡ δὲ λαὸς δὴ ὅτι ἀπὸ κυνηγεσίου τοῦ περὶ τὴν Ἀλκιβιάδου ὥραν; καὶ μὴν μοι καὶ πρόωγν ἰδόντι καλὸς μὲν ἐφαίνετο ἀνὴρ ἔτι, ἀνὴρ μέντοι, ὦ Σώκρατες, ὥς γ' ἐν αὐτοῖς ἡμῖν εἰρῆσθαι, καὶ πάγωνος ἤδη ὑποπιμπλάμενος.

28. εἶτα τί τοῦτο; οὐ σὺ μέντοι Ὀμήρου ἐπαινέτης εἶ ὃς ἔφη χαριεστάτην ἦβην εἶναι τοῦ πρώτον ὑπηγήτου, ἣν νῦν Ἀλκιβιάδης ἔχει;

coneixen, amb prou feines es respecten²⁹. Que l'interlocutor sigui un amic d'aquells que es poden comptar dins el cercle més proper a Sòcrates, si ens ho permet d'interpretar la banal impressió que aquest té de la concurrència socràtica amb els joves, tampoc ens ho permet el fet que no el tingui per un savi³⁰.

A part d'això, cal tenir present que qui es dirigeix a Sòcrates no és exactament el mateix davant de qui Sòcrates apareix. Si bé l'interlocutor de Sòcrates és un de sol, Sòcrates fa presència i parlarà per i davant d'altra gent. Fixem-nos que l'interlocutor empra els pronoms de la primera persona del plural per referir-se a la companyia de Sòcrates (310a2: «ἡμῖν», 310a5: «ἡμεῖς») i Sòcrates, referint-se als destinataris de la narració que és a punt de lliurar, demana que l'escoltin, emprant la forma de la segona persona del plural (310a4 i 310a6: «ἀκούετε»). L'interlocutor de Sòcrates és, doncs, un que parla per algú més que ell, un que destaca entre molts. D'aquests, però, no en sabem absolutament res. Ni Sòcrates ni l'interlocutor es dirigeixen ni parlen pràcticament de la resta dels presents. I ells en cap cas baden boca. No sabem quants són ni què és el que els fa estar junts. Només sabem que un d'ells és o un nen o un esclau (τὸν παῖδα, 310a3)³¹, de la resta, res de res. Pel que el més probable és que si Sòcrates es presenta davant d'uns coneguts, si Sòcrates apareix davant de gent que no li és del tot estranya, aquesta gent no siguin més que algú qualsevol. El que sembla bastant clar és que Sòcrates no està tractant amb algú interessat en la filosofia³², sinó amb homes de ciutat, amb conciudadans corrents. Pel que fa tot l'efecte que a l'obertura del *Protàgoras* Sòcrates fa l'aparició a la vista d'una colla de ciutadans qualsevol que podria fer mostra del comú del poble d'Atenes³³.

29. Són d'aquesta opinió DENYER, *op. cit.*, 65; GOLDBERG, *op. cit.*, 336 i COBY, *op. cit.*, 19, que creuen que si és un amic, no és un amic proper, és més aviat un conegut. En la traducció de SAUPPE, *op. cit.* ens ve referit com una coneixença, «acquaintance».

30. Cf. STRAUSS, *op. cit.*, IV, 10 i 18; GOLDBERG, *op. cit.*, 75; COBY, *op. cit.*, 20; SEGVIC, *op. cit.*, 253; LAMPERT, *op. cit.*, 25.

31. Per a una discussió sobre si es tracta d'un esclau o d'un nen vegeu SERRANO & DÍAZ DE CERIO, *op. cit.*, 213.

32. LAMPERT, *op. cit.*, 25 convé amb STRAUSS, *op. cit.*, IV, 10 que, a banda de no considerar a Sòcrates un savi, l'interlocutor no sap de coses intel·lectuals, la qual cosa vindria indicada en el fet de no saber que Protàgoras d'Abdera és a la ciutat (309d3: ὦ τί λέγεις; Πρωταγόρας ἐπιδεδήμηκεν;). Això, junt amb el que també citàvem abans, que creu que el company no té a Sòcrates per un savi, ens fa considerar que Strauss realment cregui que aquest interlocutor no és un amic, a jutjar pel que diu en algun altre lloc: «the possibility that all philosophers form a class by themselves or that what unites all genuine philosophers is more important than what unites a given philosopher with a particular group of non-philosophers» (Leo STRAUSS, *Persecution and the Art of Writing*, Chicago: University of Chicago Press, 1988 [1952], 22-23).

33. Tant GOLDBERG, *op. cit.*, 336; COBY, *op. cit.*, 20; BUENO, *op. cit.*, 46 com EBERT, *op. cit.*, 16, coincideixen en que aquest grup d'atenesos representen *hoi polloi* o, en tot cas, una visió popular, vulgar o mundana. GOLDBERG, *op. cit.*, 339 és qui millor ho

Mentre l'escena inicial del diàleg roman gairebé muda en relació al lloc de la trobada i als personatges amb què topa Sòcrates de bona entrada, pel que fa al moment en què aquesta trobada es produiria, l'escena és força més explícita ja de bon començament. En la primera intervenció de l'interlocutor, just a continuació de preguntar a Sòcrates d'on apareix, i de suposar, és clar, que ve de rondar l'esplendor juvenil d'Alcibiades, aquest afegeix: «Tanmateix, en veure'l l'altre dia em féu l'aparença d'un home bell encara, però un home certament, Sòcrates, dit entre nosaltres, amb la barba ja despuntant» (309a2-3). El despuntar de la barba (καὶ πώγωνος ἤδη ὑποπιμπλάμενος) denota que Alcibiades ja no és un jove a qui assetjar, denota que tot just ha perdut l'esplendor que és propi del moment que anticipa l'edat adulta. El despuntar de la barba marca que Alcibiades s'ha fet un home (ἀνὴρ μέντοι)³⁴. Que Alcibiades tot just hagi superat la joventut, obliga a situar l'escena, almenys, abans de la Batalla de Potidea (432 a. C.), en la que el fill de Clíniades participà, i en la qual necessàriament hauria d'haver assolit l'edat adulta. Aquest fet, el de la joventut tot just superada d'Alcibiades, junt amb d'altres que componen l'escena del diàleg, tals com que Pèricles i els seus fills són encara vius (319e3-320a4, 329a) –això és, abans de la pesta del 429–, que Agatò és un nano (315e2), que Protàgoras ja ha estat abans a Atenes (310a5), que no hi ha cap referència a la guerra i que ciutadans de la Lliga del Peloponès, com ara Hípias d'Elis, poden ser presents en la reunió, permeten de situar la data del *Protàgoras*

expressa: «This unspecified auditor, or this unspecified auditors, then are highly suitable as a representative Athenian audience (...) this audience typifies the *demos*». Cal retindre aquesta colla de qualsevol com aquells a qui Sòcrates narrarà el que hagi fet avui, i molt especialment, quan Sòcrates creï un interlocutor imaginari davant de qui, ell i el seu parell en la conversa, ja sigui Hipòcrates (311c-312a, 312d) o Protàgoras (330c-331b, 353a-353c), hagin de defensar o rebatre conjuntament algun argument davant d'*algú* (311c-312a, 312d, 353a-353c) o d'un grup de *gent* (353a-353c) que els pregunta. La presència reiterada d'aquesta figura en la discussió narrada fa indicar que Sòcrates presenta el contingut de les discussions per satisfer o defensar quelcom davant seu, d'aquest grup inicial. DENYER, *op. cit.*, 65, insinua que aquest personatge imaginari del diàleg és el qui els representarà en la narració socràtica.

34. L'aparició de la barba es pren com a indicatiu de trànsit de la joventut a la maduresa, i en conseqüència, de la pèrdua de la bellesa física. El que se suggereix és que a Alcibiades se li hauria passat el moment d'ésser atès com a ἐρώμενος. Cf. ILDEFONSE *op. cit.*, 145-146; SERRANO & DÍAZ DE CERIO *op. cit.*, 121; DENYER *op. cit.*, 65-66. En aquest cas, l'aparició de la barba funciona com un indicador que la «ῥῶα» d'Alcibiades ha caducat. «ῥῶα», és emprat metafòricament per designar la joventut, i per extensió, la bellesa associada a ella (309a2), presenta aquesta connotació fugissera, quasi instantània. El terme es refereix, doncs, al moment en què es donaria en la màxima expressió l'objecte d'un determinat tipus de persecució eròtica vers els joves. Així ens apareix també en altres diàlegs platònics i precisament per referir-se a Alcibiades (vegeu *Alcibiades Major* 103e i *Fedre* 234a, 240d).

amb força exactitud sobre el 433 a. C³⁵, això és abans que no hagi esclatat la Guerra del Peloponès³⁶.

Que el diàleg quedi situat el 433 a. C. al llindar de l'esclat de la Guerra del Peloponès, adquireix una rellevància particular més enllà de l'escena i l'acció del *Protàgoras*. I és que no hi ha cap diàleg platònic en què Sòcrates es deixi veure directament en escena abans del 433. És cert que el relat platònic sobre Sòcrates es deixa dibuixar molt abans de l'escena dramatitzada al *Protàgoras*: el *Fedó*, el *Parmènides*, el *Convit* o fins i tot l'*Apologia* tracen imatges del personatge anteriors. Però en aquestes imatges Sòcrates no apareix de forma immediata, sinó que ens ve referit només mitjançant records que es donen molt més tard. Encara que aquest grup de diàlegs evoquin imatges anteriors al *Protàgoras*, el temps de l'escena que el lector presència en cadascun d'ells no es correspon amb el temps dels fets de les imatges evocades, sinó que se situa posteriorment a molta distància, tanta com trenta-cinc anys en el menor dels casos. Pel que fa al Sòcrates anterior al 433, el *Corpus Platònic* només ens n'ofereix un record molt i molt llunyà. Pròpiament, Sòcrates no entra en escena en els diàlegs platònics fins el 433. És aquí, amb el *Protàgoras*

35. NAILS *op. cit.*, 309-310 situa el diàleg entre aquells amb una datació precisa. Són d'aquesta opinió, la de situar el diàleg el 433 o inclús abans: SAUPPE, *ob. cit.*; ADAM & ADAM *op. cit.*; A. E. TAYLOR *op. cit.*; John S. MORRISON (1941), «The place of Protagoras in Athenian Public Life (460-415 BC)», *The Classical Quarterly* 35 ½, 1941, 1-16; C. C. W. TAYLOR, *op. cit.* i LAMPERT, *op. cit.* Per a un recull de tots els elements dramàtics que aludeixen directa o indirectament a una possible datació concreta, amb una anàlisi de les possibles inconsistències, vegeu SERRANO & DÍAZ DE CERIO, *op. cit.*, CXXV-CXXXI.

36. Estrictament, el 433 a. C. la Guerra del Peloponès no ha esclatat encara, som en època de Pèricles, en plena hegemonia de l'Imperi Atenès. Tanmateix som als prolegòmens d'una guerra que és ja inevitable (TUCÍDIDES, *Història* I 33, 3). La Pau dels Trenta Anys signada amb Esparta el 445 a. C. és a punt d'implosionar arrel de l'aliança entre Atenes i la neutral Corcira, en defensa d'aquesta davant Corint. L'estiu del 433 és el moment en què corciris i corintis envien ambaixades per convèncer i dissuadir, respectivament, que Atenes acudeixi en defensa de Corcira tot enfrontant-se a Corint (TUCÍDIDES, *Història* I 31-43), una de les ciutats més importants i amb més influència de la Lliga del Peloponès. Després d'una deliberació dubitativa, finalment l'assemblea vota a favor de l'aliança amb Corcira (TUCÍDIDES, *Història* I 44), la Lliga del Peloponès, amb Corint al capdavant, ataca Corcira i Corcira amb l'ajuda d'Atenes venç, cosa que acabarà conduint inevitablement cap a la guerra. Segons LAMPERT *op. cit.*, 141 i ss, l'escena del *Protàgoras* se situa abans que Corcira i Corint enviïn ambaixadors a Atenes i se celebri l'assemblea que primer no, però després sí, prendrà la insensata decisió de socórrer Corcira, entrar en guerra amb Corint i, per defecte, amb la Lliga del Peloponès. El *Protàgoras* ens situa just abans d'una decisió que de caure en sentit contrari podria haver canviat el curs de la història de la ciutat. I tot just, en aquest precís moment, un grapat de joves, que anys més tard seran els principals responsables de la desfeta i autodesfeta de la ciutat, són a punt d'iniciar-se en la vida política. Especialment, Alcibiades, la gran esperança política d'Atenes, és a no res, deixant la joventut enrer, de poder participar per primer cop en l'assemblea, en aquesta assemblea que té entre mans assumptes tan decisius.

(i l'*Alcibiades Major*)³⁷, que comença dramàticament, en termes absoluts, la narrativa platònica del fenomen socràtic.

Més enllà del que l'estil d'exposició d'aquests diàlegs indiqui sobre la distància temporal o la manca d'autoritat sobre el moment representat, es dona també que la diferència entre les figures socràtiques dibuixades per aquests diàlegs i els que es deixarien situar a partir del 433, semblen estar assenyalant una variació determinant en la vida i l'activitat socràtica a Atenes. És ben sabut com la memòria de Fedó ens relata la confessió segons la qual Sòcrates de jove hauria estat versat en les qüestions naturals (*Fedó* 96a i ss). Testimoni que es confirma amb el que descriu la narració d'Antífont de l'assistència del nostre protagonista de jove a les lliçons de Zenó i Parmènides, a casa de Pitodor, al Ceràmic, fora dels murs de la ciutat (*Parmènides*)³⁸. Certament, les imatges que de Sòcrates ens ofereixen aquests diàlegs narrats i que se situen abans del 433, junt amb els records de Sòcrates dels ensenyaments rebuts per Diotima (*Convit* 201d2-212b1), ens parlen d'un Sòcrates dedicat a la investigació de la natura física, a qüestions ontològiques i finalment preocupat per la naturalesa de l'home³⁹. En altres paraules, els records d'aquests diàlegs ens mostren un temps en què la filosofia socràtica no tenia la ciutat ni els afers dels seus conciutadans com a principal ocupació, de fet, ens mostren un temps on la filosofia ni tan sols tenia una certa presència pública, on la filosofia romanía fins i tot apartada. Segons narra el mateix Sòcrates a l'*Apologia*, hi hauria, però, un punt d'inflexió en la seva vida, poc temps després de la revelació de l'oracle de Delfos, que alteraria aquesta situació inicial. Allà conta que després d'haver-se sobreposat a l'impacte que li causà el testimoni

37. L'estreta contemporaneïtat dramàtica entre el *Protàgoras* i l'*Alcibiades Major* es deixa traçar a partir del motiu que ens deixava situar cronològicament l'escena del *Protàgoras*, que Alcibiades hagi deixat enrere la seva esplèndida joventut, que hagi perdut la "ῶσα" (*Alcibiades Major* 103). Vegeu al respecte la nota 34. A partir de la confessió de l'*Alcibiades Major* segons la qual és a partir d'aleshores que Sòcrates es decideix a concórrer el jove, s'ha obert a especulacions l'intent de traçar una seqüència dramàtica entre tots dos diàlegs que ha dut a una intensa i entretinguda discussió protagonitzada recentment per LAMPERT, *op. cit.*, 126 i ss, i Catherine H. ZUCKERT, *Plato's Philosophers. The Coherence of the Dialogues*, Chicago: University of Chicago Press, 2009, 217. Malgrat les desavinences, ambdós reconeixen, però, el que sostenim aquí, que és amb aquests diàlegs situats sobre el 433 a. C. que Sòcrates entra en escena.

38. Tant el testimoni de Fedó (*Fedó*) com, en algun sentit, la narració d'Antífont (*Parmènides*), coincideixen amb com ve a ser representada la figura socràtica a *Les bromes* d'Aristòfanes i en alguns passatges, pocs, de Xenofont (*Econòmic* VI, 13-17 i 11, 1-6 i *Convit* VI, 6-8). Convé notar, però, que això, que Sòcrates s'hagués dedicat a l'estudi dels fenòmens naturals, és quelcom que el seu propi testimoni tracta de desmentir en la seva defensa a l'*Apologia de Sòcrates* 18b-19d, tal com ho fa XENOFONT per ell als *Records* I, 11.

39. Dins d'una narrativa del fenomen socràtic, aquestes imatges mostrarien passos fonamentals en la constitució i formació filosòfica socràtica, especialment pel que fa a la seva concepció de l'ésser i del coneixement humà. Exactament, mostrarien Sòcrates fent-se un filòsof (LAMPERT, *op. cit.*, 6-7; cf. ZUCKERT, *op. cit.*).

de Querefont, el protagonista platònic es veuria empès a fer el pas per demostrar l'oracle i exercir públicament la seva saviesa, es veuria empès a sortir al carrer a concórrer polítics, poetes i artesans, i tota mena de ciutadans, per tal d'examinar-los (*Apologia* 21a-22e). Això és, a l'*Apologia* Sòcrates assenyala un cert tomb en les seves dedicacions i la seva manera de viure que l'abocaria amb insistència i sense aturador, a partir d'un cert moment i fins el darrer dels seus dies, a passar a dirigir-se als seus conciutadans i a tractar de persuadir-los perquè s'ocupin veritablement de l'ἀρετή, d'allò bell i allò bo, i de tot allò que pugui beneficiar la seva ànima (*Apologia* 29d-30b).

No podem ni volem assegurar que cap de les dues aparicions més antigues de Sòcrates en el conjunt de la figuració dramàtica platònica, les del *Protàgoras* i l'*Alcibiades Major*, vulguin venir a representar el correlat històric d'un episodi assenyalat en la vida de Sòcrates. Ni molt menys que, en el marc de la narrativa platònica, amb el *Protàgoras*, Plató vulgui venir a reconstruir, ni que sigui ficticiament, el primer episodi de la recerca empresa arran de la comunicació de l'oracle de Delfos. Però resulta inevitable de situar l'escena del *Protàgoras* en els suposats principis d'una intensificació o metamorfosi de la presència política socràtica. Això és, d'acord amb l'imaginari general que construeix la narrativa platònica sobre el fenomen socràtic, ens sembla que no cometem cap excés si sostenim que al *Protàgoras* assistim a l'escenificació simbòlica d'una acció que se situa en el moment d'obertura i immersió política d'una filosofia que fins aleshores hauria restat més aviat al marge de la ciutat, dels homes i dels seus assumptes.

4. A l'inici del diàleg, Sòcrates fa, doncs, aparició en una via pública, molt probablement a les proximitats de l'ἀγορά, a la vora d'un grup de conciutadans, que si bé són coneguts, no són especialment amics, i que fan figura d'una colla d'atenesos qualsevol. Sota aquestes circumstàncies, l'escena del *Protàgoras* intensifica notablement el caràcter públic de la compareixença socràtica en la narrativa platònica. La imatge segons la qual Sòcrates seria un habitual de l'ἀγορά, on acudiria en qualsevol moment, però especialment en els de més aflluència, a conversar amb els seus conciutadans, situaria en la més estricta normalitat l'aparició de Sòcrates al *Protàgoras*, de trobar altres escenes platòniques que la poguessin confirmar. Però no és el cas que el Sòcrates platònic faci habitualment la filosofia al carrer ni que la practiqui obertament amb qualsevol dels seus conciutadans, i molt menys amb grups de ciutadans⁴⁰. En cas que hàgim interpretat correctament la situació en què

40 La imatge segons la qual Sòcrates seria un habitual de l'ἀγορά, on acudiria en qualsevol moment a conversar amb qualsevol dels seus conciutadans, ha deixat bona petja, però és una representació més pròpia de Xenofont (vegeu *Memorabilia* I 1, 10 i IV 2, 1) que no pas de Plató. Així ens ho feia notar Leo Strauss tot indicant que l'escena platònica omet l'exposició pública de Sòcrates amb l'excepció obligada de l'*Apologia* (*El problema de Sòcrates*, trad. a cura de J. Monserrat i V. Olivares, Barcelona: Pòrtic / Barcelonessa d'Edi-

es dona la trobada, l'admiració i la incògnita sobre el fet que Sòcrates s'hi faci present estaria plenament justificada per la pròpia narrativa platònica i la figura dibuixada pel personatge. En primer lloc, perquè el Sòcrates platònic certament es mou per la ciutat, i, almenys, a partir d'un cert moment, concorre alguns dels seus conciutadans per interessar-se per les qüestions polítiques, per l'educació de la joventut i per fer filosofia, però tot sovint, per no dir sempre, ho fa de manera reservada i és més aviat selectiu pel que fa als seus interlocutors. Que avui es deixi veure, com sembla, obertament, en mig de la via pública, i davant d'un grup de conciutadans indeterminat i qualsevol, això és, d'una multitud, no deixa de ser una mica estrany. Però encara s'entén més que ho pugui resultar, si l'episodi se situa, com hem tractat de mostrar, al principi de la narrativa del fenomen socràtic a Atenes. Això és, si l'escena ens transporta a un moment en què Sòcrates tot just hauria deixat enrere d'altres dedicacions, i començaria a endinsar-se en la vida de la ciutat per prendre-hi part activa, si l'escena ens transporta a un temps en què Sòcrates tot just començaria a dedicar-se a la joventut i a les savieses que la concorren, pren tot el sentit que la compareixença socràtica davant la ciutadania resulti estranya o insòlita. Pren tot el sentit que la presentació d'algú que, en algun sentit, ve de fora i d'un lloc certament desconegut, despertí l'admiració i la interrogació ciutadana. Pren tot el sentit, perquè del què hagi vingut a fer Sòcrates d'especial a la ciutat, del què tingui a oferir la filosofia, així i d'entrada, de bon començament, un no se'n fa a la idea, no s'ho explica. I pren encara més sentit, si com farà tota l'aparença, el que hagi vingut a fer Sòcrates té alguna cosa a veure amb els joves i la seva educació, i especialment amb la d'aquells joves sobre els quals la ciutat té més esperances i expectatives dipositades.

Situada l'escena a l'inici de la narrativa platònica del fenomen socràtic a la ciutat, l'acció que dibuixa, i especialment, el moviment que es deixa intuir de Sòcrates fins a fer-se present a la vista del seu interlocutor, representaria, d'alguna manera, el moviment que la filosofia mateixa hauria vingut a fer per presentar-se la ciutat. L'estupefacció i la contrarietat de l'interlocutor davant l'aparició de Sòcrates, demostrarien que la comunitat política no se'n sap avenir i li costa fer-se'n a la idea de tenir alguna cosa com la filosofia rondant els seus carrers. La ciutat, encuriosida per la seva procedència, però sobretot

cions, 2006 [1989]). En Plató, no trobem pròpiament diàlegs a la plaça del mercat. Al Sòcrates de Plató li fa por la multitud (*Convit* 174a5). A tot estirar, alguns escenifiquen converses a les seves immediacions, això és, en pòrtics, o zones de pas. Tanmateix, aquests diàlegs rarament són cercats per Sòcrates, no acostumen a tenir més de dos interlocutors i no se'ns fa notar la presència d'espectadors. Ben mirat, la majoria dels diàlegs platònics en què se'ns dona a conèixer l'emplaçament de les diatribes del fill de Sofronisc, són en major o menor mesura reservats, no hi concorre qualsevol i l'accés és limitat, tenen lloc en cases particulars, escoles i palestres o gimnassos.

atenta i amatent a allò que la filosofia presenta d'aliè a la vida política mateixa, demanaria un aclariment, un aclariment que posi en regla la seva presència i la seva activitat en el seu si. La pregunta sobre l'origen de Sòcrates, com la pregunta a un estranger de nou arribat, més que el punt de partida, el que vol descobrir és la raó del que hi ha vingut a fer i per mitjà de què s'hi vol fer un lloc, de manera que es pugui esvaïr qualsevol dubte sobre si és o no una amenaça. Especialment, si com fa tota l'aparença, allò per mitjà del qual s'hi vol fer un lloc és un cert tracte amb el jovent. La pregunta de l'interlocutor demana, en última instància, pel perquè de la filosofia a la ciutat, demana per una explicació raonable i una justificació convincent, que permeti a la ciutadania quedar tranquil·la davant les sospites i els recels inicials sobre la seva activitat, i que permeti a la filosofia gaudir del permís de pas, de la possibilitat de moure-s'hi amb llibertat⁴¹. Tot plegat situa Sòcrates al *Protàgoras* davant la necessitat primera de la filosofia de fer-se una aparença pública, una presentació assumible per la ciutat de quina sigui la seva manera i la seva finalitat. L'obertura del diàleg situa Sòcrates davant la problemàtica exigència de presentar la seva missió públicament, això és, de justificar la presència política de la filosofia. I Sòcrates es procurarà precisament de la narració del que hauria fet avui a casa de Càl·lias, conversant amb Protàgoras i altres sofistes, davant l'audiència d'un grapat de joves, per oferir a la colla d'atenesos a què acaba de sorprendre, una explicació sobre els motius que l'haurien fet venir a aparèixer. Així és com l'inici del *Protàgoras* durà a una narració que haurà de presentar públicament la filosofia com una certa forma d'educació política beneficiosa que li permeti fer-se un lloc a la ciutat. El que al bell inici de la missió socràtica i al llindar del principi de la desfeta d'Atenes, quan els joves que la protagonitzaran –i a raó dels quals Sòcrates serà jutjat i condemnat!– s'estan iniciant en la seva carrera política, converteix el *Protàgoras* en una retrospectiva dels inicis de la qüestió socràtica. La pregunta sobre l'origen de l'aparició socràtica se'ns presenta en la narrativa platònica com la primera i darrera qüestió que la ciutadania atenesa es formularia sobre el filòsof⁴².

41 Dissentim en part amb LAMPERT, *op. cit.*, 22 que interpreta que la pregunta per l'origen de Sòcrates no remet en última instància a Alcibiades i al que faci aquest amb ell, sinó que remetria substancialment a com s'ha generat la filosofia, a com Sòcrates ha acabat esdevenint un filòsof i el que això signifiqui.

42 Cf. LAMPERT, *op. cit.*, 21.